



פרק ד': המלחמה

כניסת הגרמנים לעיר

כניסת הגרמנים לעיר

22 ביוני 1941 - הפוגרום ביהודי
דרוהוביץ'

מיד עם כניסת הגרמנים לעיר, ניצלו האוקראינים המקומיים את ההזדמנות להכות, להשפיל ולרצוח את יהודי העיר. תמו ימי השקט והשלווה. האודיסיאה הטרגית יצאה לדרכה.

עוד לפני סיום הנסיגה הרוסית, נשמעו כבר ברדיו קרקוב נאומיהם של מנהיגים אוקראינים לאומניים, שבישרו על הקמתה של מדינה אוקראינית עצמאית בגליציה המזרחית וקראו לבני עמם לבצע פרעות ביהודים. גם אז עוד לא הבינו היהודים את גודל הסכנה המתרגשת ובאה עליהם...

האוקראינים, בהתפרצות של טירוף, שנאה ותיעוב, היו שותפים מלאים ופעילים ברצח ההמוני שהתרחש מיד ביהודים.

**את אשר אירע בדרוהוביץ' מתאר בן העיר,
ברנרד מאייר, בספרו "קבורים בעודם בחיים":**

...בחודשים הראשונים של שנת 1939, החיים בעיר התנהלו ללא אירועים מיוחדים, אך בצלה של שנאה חבויה ומפעפעת מצד שכנינו הפולנים והאוקראינים.

למרות השקט המתוח אפשר כבר היה להרגיש בהתרחשויות הרוגשת מתחת לפני השטח. אך מי יכול היה לשער בנפשו כי יום יבוא ושכנינו הותיקים, בניצוחם של צרינו הגרמנים, יובילו אותנו אל להבות הכבשנים?

...היינו שרויים באי ודאות ובעלטה גמורה. השמועות על פעילותם האכזרית של הגרמנים ועל משתפי הפעולה מקרב בני העמים השונים, לא הרפו מאיתנו, אך אנו סירבנו להאמין. לא העלינו על דעתנו כי הקרקע בוערת ונשמטת מתחת לרגלינו, ולכן לא הבנו כי זה הזמן להניח מאחורינו את כל רכושנו ולהימלט על נפשנו. הגרמנים כבר סגרו עלינו מכל עבר.

...רחוב בוריסלבסקה המאובק שבו גרנו היה עמוס עגלות, סוסים ומשאיות מלאות בחיילים



"...העולם כבר רחוק, המלחמה

מייללת בקולות עופרת מחרידים

ופשעים אכזריים חורכים הכל. כאן, היום,

דלתות הבתים סומנו בדמם של

יהודים, נוצרים, אירופים.

הם הרגו כל מה שראוי להאמין בו,

חרפה - כל מה שראוי לחיות למענו.

...נפתחו שערייך, אפוקליפסה,

עלילת הדם זועקת אל העולם.

מי שמנשקני היום, קוברני מחר,

מי שמחבק היום, קוברני מחר.

בבוקר בוגד בי מי שנענע בערב את עריסתי..."

שאנדור מאראי



בדירות הפונות לרחוב, כדי להזהיר אותם מפני הסכנה. בתחילה לא ידענו מי הם אלה המחפשים יהודים. אבל חצי שעה לאחר מכן הגיעה אישה יהודיה בריצה לביתנו, ומספרת שהאוקראינים תופסים יהודים והורגים אותם. "זה טבח!" זעקה.

קבוצות של איכרים אוקראינים חמושים במקלות, מעדרים, סכינים ופטישים, משוטטות בכיכר ותופסות כל יהודי שהן מוצאות, גוררות אותו לבניין בית המשפט ושם מכים בו ודוקרים למוות. אף אחד לא יכול היה להאמין שבדרוהוביץ' זה יכול באמת לקרות... הפוגרום בא לנו בהפתעה. למיטב זכרוני לא היו בעירו רצח או שנאה. אנו, היהודים, גם לא הרגשנו בכעס המופנה כלפינו.

המלחמה הגיעה אל שער ביתנו ממש, ולא פסחה, לדאבונו, גם על עירנו שלנו. הצבא הגרמני הגיע בנקל ובבטחה אל שערי עיר הולדתי דרוהוביץ'.

ואזרחים. עמדתי בחזית הבניין שלי, מסתכל בטורים של כלי התחבורה הנעים מזרחה. ראיתי שני חיילים של הצבא האדום רוכבים על סוסיהם לכיוון מרכז העיר. פתחתי את הדלת וראיתי אותם נעלמים בענני האבק. אלה היו שני החיילים הרוסיים האחרונים שעזבו את דרוהוביץ'. באותו יום, צעד הצבא הגרמני לתוך העיר. בשבת, מוקדם בבוקר, העירו אותנו קולות מבחוח, "פרצה מלחמה! הגרמנים התקיפו אותנו!"

שכנתנו, גב' פיינגולד, אמרה לאימי: "את יודעת, יש לי הרגשה שהיינו צריכים לעזוב עם הרוסים. צרות גדולות עשויות להיות כאן. בעלי שמע ברדיו שהגרמנים מחסלים את הקהילה היהודית בגטו וורשה." ואימי הנידה בראשה ואמרה: "אני לא יכולה לראות את עצמי נוטשת את ביתי".

אף אחד מאיתנו לא היה מודע למצב המסוכן בעיר. מיהרנו לדפוק בדלתות אלה שגרו



גירוש היהודים לגטו בדרוהוביץ'

הרחוב היהודי היה בהלם מן המתרחש. הייתה חרדה לבאות. ולמרות זאת אנשים התנחמו ואמרו "היו כבר מלחמות, גם במלחמה זאת נחזיק מעמד, העיקר שיהיה לחם לסעוד את הנשמה".

הם לא העלו על דעתם את האפשרות לנטוש את הבית, הרכוש ובני המשפחה - ולברוח. הסולידריות המשפחתית הייתה גורם חשוב שמנע בריחה. סוחרים ובעלי בתים נשארו בתקווה שהגרמנים ישיבו להם את רכושם שהולאם ע"י הסובייטים.

דרוהוביץ' בזמן המלחמה

ב-30 ביוני 1941 נכנס הצבא הגרמני לעיר. למחרת נערך הפוגרום ביהודים. בשלושת ימי הפוגרום רצחו האוקראינים, בסיועם של חיילי הוורמכט, יותר מ-300 יהודים. וזו הייתה רק ההתחלה. מיד לאחר מכן, ביולי 1941, יצאו הגזירות הראשונות, ששינו לחלוטין את אורח חייהם של היהודים בעיר:

1. אסור ליהודים לבקר בבתי הספר ובספריות.
2. עליהם למסור את כל התכשיטים, מכשירי הרדיו והפרוות שבידיהם.
3. אסור להם לעזוב את הבית לאחר השעה 18.00 בערב.

4. אסור להם ללכת לבית הקולנוע לצפות בסרטים.
5. עליהם לעבוד ללא שכר.
6. חובה עליהם לעבוד סרטים לבנים ועליהם מגן דוד. ועוד ועוד גזירות המבדילות ומנדות אותם משאר האוכלוסייה. מעתה היו מסומנים כמי שדמם הותר. ניתן לפגוע בהם, להשפילם וכמובן להורגם. החלו החטיפות לעבודות הכפייה, הוגבלה תנועתם של היהודים ברחובות הראשיים. רבים הוצאו מדירותיהם ובמקומם שוכנו קצינים גרמנים. נאסר על היהודים להימצא בשוק העירוני והם נצטוו להזדהות כיהודים ע"י עגידת מגן דוד.

עפ"י עדותו של שונה, בן דודנו, התחוללה במקום ביזת בתים, התעללות ביהודים וביזויים תוך גזיזת פאותיהם וזקניהם והכרחתם לנקות בידיהם את הרחובות והכבישים.

האוקראינים קיבלו בשמחה ובהתלהבות רבה את הגרמנים הנכנסים מתוך תקווה שיקבלו באמצעותם



כרטיס רישום

...שורות שורות של משוריינים מבריקים ושל אופנועים כבדים נעו ברחובות, כשלצידם מאות חיילים השועטים בסערה. הבטתי הלום רעם בטורי הצבא המתקדמים, מעוטרים בצלבי קרס לבנים והחיילים שלופי רובים כובשים את מרכז העיר בדהרה מעוררת אימה. ערב רב של בריונים אכולי קנאה ומשטמה פשטו עלינו וטבחו בנו ברחובות, בחנויות, ובבתים. אנשים שקטים, ידידים וחברים מתמול שלשום, הפכו בן לילה לרוצחים מבעיתים. שלושה ימים תמימים נמשך הפוגרום. מאות יהודים נרצחו באכזריות. הבנו שעניבת התליה מתהזקת במהירות סביב צווארנו. זו הייתה תחילתה של הטרגדיה שלנו, שחיסלה את הקהילה היהודית בדרוהוביץ'."

מקץ זמן קצר, בחודשים אוגוסט-ספטמבר נאסרו כמה עשרות משכילים יהודים ועקבותיהם נעלמו. לימים נודע כי נרצחו ביער הסמוך לעיר, יער ברוניצה. מאחר ובדרוהוביץ היה מרכז יהודי גדול, הקימו הנאצים בספטמבר 1942 גטו בעיר.

שני הורי, גם אימי וגם אבי - כל אחד בנפרד - נמצאו בזמן הזה כבר עמוק בתוך ברית המועצות.

ברנרד מאיר ממשיך ומתאר בספרו את מה שהתרחש בינתיים בעיר:

"התבשרנו, רשמית, כי מעתה נאסר עלינו לצאת מתחומי העיר. תנועתנו מוגבלת ברחובות הראשיים ואנו רשאים לנוע רק

את עצמאותם. גם הם הצטרפו אל מחול השדים נגד היהודים, לטבח ולרצח, המשיכו לשתף פעולה והסגירו המוני יהודים לידי הכובש הנאצי. לפעמים עבור כיכר לחם ולפעמים עבור פחות מזה... כמובן שגם מפעלי הנפט שהיו בעיר נבזזו.

באותה שנה, 1941, הוקם בעיר היודנראט שניסה להגיע להסדר עם הגרמנים על מנת למנוע את החטיפות. נציגיו התחייבו לספק מכסות מוגדרות של יהודים לעבודות הכפייה. בתי מלאכה הוקמו על מנת להעסיק בהם את בני הקהילה הנותרים ובכך למנוע את שילוחם למחנות העבודה. רבים מן היהודים הועסקו בבתי הזיקוק לנפט. ועם זאת עדיין האמינו שיוכלו בדרך זו לרצות את הגרמנים וכך להשאיר את האוכלוסייה היהודית בדרוהוביץ ללא פגע...

התנאים היו איומים ורבים מהם לא עמדו במצוקה הקשה, ברעב, בטיפוס ובמגפות אחרות ונפטרו.



ה"יודנראט", ספטמבר 1941

בשטח מצומצם. בנוסף לכך, פשטו הגרמנים מעת לעת על רחובות העיר וחטפו יהודים לצורך עבודות כפייה שונות. הגרמנים פקדו את בתי היהודים והשליכו לרחוב משפחות שלמות כדי לשכן בבתיהן את קציניהם. הוקם היודנרט, מועצת היהודים, שלכאורה הייתה אמורה לייצג את היהודים בפני השלטונות, אך למעשה סיפקו את זרישות הגרמנים למלא את מכסות המוות המבוקשות. ומאוחר יותר את מכסות הגזרות ולפקודות חדשות. ...כל יום היינו צפויים לגזרות ולפקודות חדשות. החשש מפני הבלתי ידוע ערער את ביטחוננו ולא נתן לנו מנוח.

האקציה הראשונה בדרוהוביץ' אוגוסט 1942

ב-8 באוגוסט 1942 החלה האקציה הגדולה שנמשכה מספר ימים. באקציה זו גורשו מדרוהוביץ' כ-5,000 יהודים והובלו למחנה המוות בבלז'ץ.

מה בדיוק התרחש שם?

השמועות על מצוד והרג יהודים בערים אחרות החלו לרחף באוויר. האנשים בדרוהוביץ' סירבו להאמין שזה מה שבאמת עלול להתרחש. לאט לאט הסתבר שלגרמנים ולאוקראינים יש מטרה אחת ויחידה: להיפטר מהיהודים!

היהודים בדרוהוביץ' התגוררו בכל חלקי העיר. המשטרה האוקראינית, שבאה מקרב תושבי העיר והייתה אכזרית במיוחד, גילתה יעילות רבה במציאתם של היהודים המסתתרים. באוגוסט 1942 החל המצוד הגדול. בייאושם ובמוראם מפני הצפוי להם, הסתובבו היהודים וצרורותיהם בידיהם, מנסים לעורר את חמלתם של שכניהם הגויים בתקווה שיסדרו להם מקום מסתור. אך רובם לא רק שנדחו על ידם אלא אף הוסגרו מיד לגרמנים. יהודי דרוהוביץ' מצאו עצמם לכודים בתוך עירם המוכרת והאהובה. דינם נחרץ.

צעדי המגפיים הכבדים של הקלגסים הגרמנים



יהודי בגטו דרוהוביץ', 1942

נהרס. רחובות הגטו שממו מאדם וריחות רעים התפשטו בהם. האנשים חששו לצאת החוצה פן ייתפשו. בעיית המזון והחימום בחורף החריפה. בכל רחבי העיר מתו מאות אנשים ברעב וגופותיהם היו שרועות ברחובות, צעירים וזקנים כאחד. בין 23 ל-24 באוקטובר 1942 נערכה אקציה נוספת. כ-2,300 יהודים נשלחו להשמדה בבלז'ץ. כ-200 חולים, שהיו מאושפזים בבית החולים, נרצחו במקום.

ממשיך ומספר על כך אריה מילרד:

...“הצווחות והצרחות של האומללים נשמעו היטב בסביבתנו וכך גם קולות הירי המקוטעים. הגרמנים ירו ללא היסוס בנלכדים ונעזרו, כמוכן, בבני בריתם הפולנים והאוקראינים. ...השבוע האחרון של אוקטובר 1942. בוקר קודר וקר קידם את פני עם צאתי, כמדי יום, לעבודה “המוגנת והבטוחה” ליבי הלם בחוזקה. איתות טורדני קינן במוחי במהלך הצעידה לעבודה. חשבתי על מלכודת אפשרית. חשש כבד התעורר בליבי מפני הרעה העלולה לבוא עלינו. לא ברור היה לי מאין צצה תחושת הסכנה, אך חשתי בוודאות כי משהו איום עומד לקרות. ואז מיד עם הגיעי לבניין בו עבדתי, הגיעו לאוזני השמועות הנוראות: הקומנדו הידוע לשמצה של האס.אס פושט על העיר ומבצע פעולות חיסול ופורענות. קבוצות, קבוצות, מובלים היהודים לבית המטבחיים תחת משמר כבד. ...פעורי פה בהינו במתרחש לנגד עינינו, מדוע דווקא אותנו, העובדים החיוניים כביכול, הם צדים ולוכדים? התברר כי הרוצחים העדיפו את הדרך הקלה להשלים את מכסת הטרף שנקבעה לאותו יום. קציני הגסטפו פשטו על קורבנותיהם וצדו, ללא מאמץ, את המיועדים לחיסול דווקא במקומות עבודתם - ובכך השלימו את המכסה היומית של היהודים הנשלחים למותם. לא ידעתי את נפשי בשמעי את הבכי הנורא,

והאוקראינים נשמעו ברחובות. האקציה החלה. אנשים נגררו בכוח מתוך בתייהם. צעקותיהם של הילדים והנשים פילחו את האוויר. כל בית נסרק וכל מי שנתפש הועלה מיד על משאית, הוסע לתחנת הרכבת ושם הובל בקרונות משא בדרכו למחנה המוות בלז'ץ. הזקנים והחולים נפטרו כבר בדרך... מסע ההשמדה פעל ביעילות מדהימה! רצח יהודי דרוהוביץ' לא פסק לרגע. כך למשל נודע כי ב-30 בנובמבר 1941 הוצאו להורג ביער ברוניצה יותר מ-300 יהודים.

מספר אריה מילרד, ניצול מקהילת דרוהוביץ':

...“מדי יום פשטו הגרמנים ועוזריהם על רחובות העיר כדי ללכוד עוד ועוד יהודים, גררו את הניצודים האומללים באכזריות למשאיות ולקול צהלת ההמון, הובלו לבניין בית המשפט “לטיפול מיוחד”. האומללים שניצודו, הושלכו ישר לידיהם של האוקראינים והפולנים הצוהלים ואלה החלו מתעללים ומכים באכזריות את האומללים את צאת נשמתם, ואז הושלכו הגוויות המרוטשות לכל עבר.”

הגטו - אוקטובר 1942

בספטמבר 1942 הוקם בעיר גטו, שאליו הוכנסו 10,000 איש ובכללם שרידי קהילות יהודיות מסביבת דרוהוביץ'. בעקבות האקציה, נעלמו משפחות שלמות מהקהילה היהודית בדרוהוביץ'. הגרמנים היו פושטים על הבתים, מוציאים נשים, ילדים ומבוגרים ויורים בהם לעיני בני משפחתם. רק 40% מהיהודים נותרו בעיר ואלה היו גברים ונשים צעירים שעבדו במפעלים. הוכרז על הקמת הגטו ברובע היהודי הישן המכונה “לאן” בו היו ממוקמים בית המטבחיים, בית הקברות הישן ובית הכנסת הגדול. לקראת סוף אוקטובר 1942 נותרו בדרוהוביץ' רק כ-7,000 יהודים וכולם עברו לגטו. בית הכנסת הגדול

צעקות האימה ואת תחינת הלכודים ומולנו קציני הגסטפו צופים במחזה המבעית, מתלוצצים בינם לבין עצמם למראה "היהודונים" המתרוצצים באימה כחיות בכלוביהן. מכל עבר הייתי מוקף בבני עירי שנלכדו זה עתה. מה נורא היה לחזות בהורים הנדהמים לגלות את ילדיהם, את בני משפחתם בין הקורבנות. היה בכי גדול ומרטיט לב, צווחות ההורים מתערבבות בצווחות הוריהם. כולנו כבר ידענו את האמת המרה - אלה רגעיו האחרונים."

"יום חמישי העקוב מדם" - נובמבר 1942

ב-19 בנובמבר 1942 התרחשה האקציה השנייה, שכונתה לימים "יום חמישי העקוב מדם", ונמשכה שבעה ימים.

עשרות יהודים נרצחו ברחובות, במיוחד מול הקיר של בית החרושת לקפה ברחוב קובלסקה. מי שלא נורה מיד בראשו, הועלה על משאית והובל לגיא ההריגה בברוניצה, שם נרצח ונקבר בקבר אחים גדול. רוב היהודים נלקחו מהגטו ודירותיהם נבזזו. הגויים העדיפו בימים אלה להישאר בבתייהם.

עתה נותרו בדרוהוביץ רק כאלפיים יהודים. גם גורל הגטו נחרץ. כל מי שיכול היה למצוא לעצמו מקום מסתור מחוצה לו, ברח והסתתר.

תמורת תשלום כספי, מצאו בני המזל מקום מסתור בבית אחד הגויים בסביבה. אחרים חיפשו את מזלם ביערות. המצוד הלך וסגר על כל מי שנותר בחיים. החיסול הסופי עמד להתרחש בכל יום. בכל רגע...

ב-21 בנובמבר נקראו כל היהודים הנכים והמוגבלים להגיע לרחבה המרכזית, כשבידם אישורים רפואיים. אליהם הצטרפו גם לא מעט אנשים בריאים שרצו להימלט מהעבודה הקשה. יחד היו באותו בוקר בכיכר העיר כ-250 איש.

במהרה, הם הוקפו על ידי חיילים נאצים, הועלו על משאיות ונרצחו בברוניצה (הנמצאת 5 ק"מ מדרוהוביץ). מכונת ההשמדה המשיכה לפעול ביעילות...

דם יהודי שטף את רחובות העיר. צעקות וזעקות נשמעו מכל פינה. ילדים נקרעו מזרועות אימותיהם וראשם נחבט אל הקיר והאימהות האומללות צופות במעשה. וכשהתפנו הגרמנים מרצח הילדים, פנו אל האמהות וגם את האם הזועקת, הירויה בראשה הוסיפו אל גלי הגופות המדממות שהלכו ונערמו.

בין היהודים הרבים שנטבחו באותו יום חמישי האדום היו גם שני אישים ידועים ומכובדים בקהילה היהודית של העיר, שאולצו לפני כן לשרת את הקצינים הגרמנים כמשרתיהם האישיים עד לסופם המר. השניים הם רופא השניים ד"ר לב, והאמן הידוע ברונו שולץ, שהיה מורי לציור בגימנסיה. הם נרצחו ברחובות בידי קציני האס.אס. לנדאו וגיסטר הידועים לשמצה.

פליקס לנדאו השטני, מפקד הגסטפו, חובב הסוסים הידוע, רוצץ את גולגלתו של הרופא, שנחשב ברבים כ"יהודי של גיסטר" ואילו גיסטר, הקצין הפרוע והמופקר, החליט בתגובה לגמול לחברו על הפגיעה ב"רכושו" וכשהבחין בשולץ "היהודי של לנדאו" צועד מולו ברחוב - ירה בו למוות. הרוצחים ראו בכך מעין שעשוע - כל אחד יורה "ב"יהודי של חברו"...

שעות רבות נמשך ההרג. המרצחים קטעו במחי יד את חייהם של רבים שנקלעו למרחץ הדמים הזה. רק לעת ערב, נפסקה השחיטה. ורק אז יכולנו להעביר את הנרצחים לקבורת עולמים."

אריה מילרד

מתוך ספרו "קבורים בעודם בחיים"

בחורף הראשון של 1941-1942 גוועו רבים ברעב או מתו בשל מגיפת הטיפוס. בסוף חודש מרס 1942 הסתערו אנשי גסטפו חמושים על בעלי המלאכה היהודים, כשבידיהם רובים ואלות, ובצעקות רמות הורו על גירושם מדרוהוביץ יחד עם כל הציוד



בין שבר להמשכיות - העולם אחרי השואה

מה הייתה המילה שואה
שנתיים לפני השואה?
היא הייתה מילה לרעש גדול,
משהו עם המולה.

מה הייתה המילה חורבן
שנתיים לפני החורבן?
מילה לתאר דבר לא טוב,
שהלוואי ולא יבוא.

שנתיים לפני החורבן
לא קראו לחורבן, חורבן.
שנתיים לפני השואה
לא היה לה שם.

מאיר ויזלטיר



שברשותם. הם האמינו שהם מועברים לעבודה בעיר
אחרת. המשפחות אף הורשו "ללוותם" ביציאתם.
למעשה הם הובלו לדרכם האחרונה. בעלי המלאכה
ומשפחותיהם נרצחו כולם במחנה ההשמדה בלז'ין,
עוד בחיסול ההמוני הראשון של יהודי העיר.

חיסול הגטו - סוף אפריל 1943

... "וכל העת המשיכו השמועות להגיע לאוזנינו:
הגרמנים עומדים לחסל, תוך כמה ימים, את
רוב יושבי הגטו ולגרש את הנותרים למחנות
עבודה ומוות. לי כבר היה ברור כי קרוב רגע
האמת וכי גם אם נותרנו, בדרך פלא, בחיים
הגענו הפעם לסוף דרכנו. לא היו לנו כבר כל
אשליות לגבי העומד לקרות".
... ברור היה לנו כי חיסול שארית יהודי הגטו
הוא ודאי ומוחלט ורק עניין של זמן הוא -
אפשר שיתבצע היום, מחר, או בעוד כמה
ימים".

אריה מילרד

הגיעו שמועות על מרד גטו וורשה ועל חיסולו. היה
ברור שבקרוב יהיה זה גורלם של כל הגטאות בפולין.
כל אחד הבין שהסוף קרוב. כמעט כל יהודי דרוהוביץ'
נלקחו כבר להשמדה ורק מעטים הצליחו להימלט
ולהסתתר במקומות מסתור שונים וביערות.
באותם ימים של סוף אפריל, האביב מילא את העיר. עצי
התפוח והדובדבן פרחו. ילדים יצאו לשחק ברחובות
לאחר החורף הקשה. כפי שקורה כל שנה באביב,
אנשים יצאו לטפל בגינותיהם ולשאת את מוצרי החלב
והפירות לשוק. עולם כמנהגו נהג. לכולם היתה זאת
תקופה נהדרת - מלבד ליהודים.
הגטו היה הרוס בחלקו. אשפה נערמה ברחובות.
מרבית דלתות הכניסה לבתים היו מנותצות לאחר
חיפושי הגרמנים. ריהוט שבור והריסות מילאו את
הרחובות. הדירות עמדו ריקות ועזובות. אנשים לא
נראו ברחובות. בית הכנסת עמד בשיממונו. אפשר
היה רק להיזכר בהמוני המתפללים שמילאו את

ספסליו בימים הנוראים ובחגים. נעלמו הספסלים. נעלם ארון הקודש והקירות היו מטונפים. ב-21 במאי 1943 החל חיסול הגטו. בתים רבים הועלו באש במטרה להבריא את המסתתרים ממחבואם. ביום ראשון בבוקר נכנסו החיילים הגרמנים לגטו, מלווים במשטרה האוקראינית, כשהם מקיפים אותו מכל הכיוונים. הם סרקו בית אחר בית. כל מי שנמצא בבתים הועלה על המשאית לגיא ההריגה בברוניצה, שם נרצח ונקבר בקברי אחים. לאחר מכן, פוצצו כל בתי הגטו. הגטו נהרס כולו ולא נותר בו איש. חיסול הגטו הושלם ב-10 ביוני 1943. באותה עת חוסל גם היודנרט והוחל ברציחתם של האנשים במחנות העבודה, כשרק החיוניים ביותר לתעשיית הנפט הושארו בחיים. בסוף אפריל 1943 חדל גטו דרוהוביץ' מלהתקיים.

סופה של קהילת דרוהוביץ'

מחנה ההשמדה שהוקם בבלז'ץ, עיירה קטנה בדרום מזרח לובלין שבפולין, שימש כגיא ההריגה של יהודי דרוהוביץ'. הופעלו בו תאי גזים המיועדים להשמדה המונית. לימים נודע שנרצחו בו כ-600,000 נפש, רובם ככולם יהודים. עתה נותרו בחיים רק עובדי המחנות. בתחילת 1943 רוכזו עובדי תעשיות הנפט במחנות עבודה נפרדים. חודשיים מאוחר יותר, ביוני 1943, קיבצו הגרמנים את כל עובדי מחנות העבודה וגם הם הועלו על המשאיות ונורו למוות בברוניצה. כיום ניצבת ביער ברוניצה אנדרטה גדולה לזכרם של כל הנרצחים.

אריה מילרד, שהשתייך למחנות העבודה, כותב בספרו "קבורים בעודם בחיים":

"...בחדש יולי 1943 פשטו על המחנה עשרות רבות של שוטרים אוקראינים חמושים ולכדו את העובדים היהודים. כמעט כל חברי לעבודה הועלו על המשאיות והובלו למקום ריכוז בבניין בית המשפט לשעבר. בתוכו התבשרנו כי גורלנו נחרץ. גזר דין מוות יהיה

עונשם. כבר למחרת בבוקר הובלו רובם ליער ברוניצה ושם נרצחו בידי הגרמנים ובעלי בריתם."

באפריל 1944, עם התקדמות הצבא האדום, נשלחו אחרוני העובדים מערבה, למחנה פלשוב. מחנה זה הוקם בשלהי 1942 כמחנה לעבודת כפייה בפרברי העיר קרקוב ובינואר 1944 הפך למחנה ריכוז. עשרות אלפי יהודים נרצחו בו. בקיץ 1944, עם התקדמות "הצבא האדום", החלו הגרמנים בהעברת האסירים למחנות אחרים. האחרונים הועברו בינואר 1945 לאושוויץ. זה היה סופה של קהילת יהודי דרוהוביץ' המפוארת.

"...יוני 1943. מרה שחורה נישאה באוויר עת הגיעו לאוזנינו השמועות הנוראיות: "הגטו חוסל סופית בידי בני העוולה הארורים". כעת כבר לא נשארה בגטו ולו נפש יהודית אחת. ...יהדות דרוהוביץ' חוסלה כולה - ורק אנחנו - כמה מאות לכל היותר - נותרנו לפליטה. דרוהוביץ' עיר הולדתי, שהתפארה בעבר הלא רחוק, בקהילה היהודית הגדולה שלה, נותרה מיותרת ואפורה מכל היהודים שאך אתמול שלשום השרו עליה מרוחם, מתרבותם העשירה. העיר, שכבר איננה עירי שלי, לא תהיה עוד שוקקת חיים כשהייתה, על המגוון המיוחד של תושביה היהודים, שצבעו אותה בשלל צבעים, ונסכו בה לכביות וחום. צער גדול כבש את ליבי. ידעתי כי לי ולחברי, שנשטשו את הגטו ונותרו בחיים, אין לאן לחזור. ביתנו נחרב על כל יושביו. לעבודות שולחנו, ורוחנו המושפלת עד עפר לא תוכל לעולם לסלוח לעיר, שבגדה בבניה הנאמנים."

עם כניסת הצבא הסובייטי המשחרר לעיר באוגוסט 1944, התרכזו בדרוהוביץ' כ-400 ניצולים שיצאו ממקומות המסתור שבהם התחבאו. רק מעטים זכו לחוות את יום השחרור...

בני משפחתי במערבולת המלחמה

אבי ודודי מיכאל בזמן המלחמה

כאמור, אבי ודודי מיכאל גויסו מיד עם פרוץ המלחמה לצבא הסובייטי, נפרדו ממשפחותיהם ונעו מזרחה. מאחר שהסובייטים ספגו מכה קשה כבר בשלבים הראשונים של הפלישה הגרמנית, הם נקטו במדיניות של הגליה לסיביר. כל מי שנחשד בעיניהם, מסיבות אלו ואחרות, הוגלה - על מנת שלא יהפוך לגיס חמישי.

היהודים, כמימים ימימה, היו תמיד בין החשודים. גם דודי מיכאל נשלח לסיביר, עבד במחנה כפיה, חי בתנאים קשים ביותר, וכתוצאה מכך חלה ומצבו היה קשה.

באותה עת, בהיותו חולה, פגש לראשונה באניה, אישה רוסייה, שטיפלה בו במסירות רבה והצילה את חייו. כך נרקם סיפור אהבתם שצמח והפך לזוגיות עמוקה וטוטאלית.

אניה הייתה אשתו של קפטן בצי הסובייטי, שברחה מבעלה האלים והשיכור. בהיותה בסיביר, עבדה כמנהלת חשבונות ושם הכירה את דודי מיכאל, אף הוא מנהל חשבונות. עם סיום המלחמה, חזרו אניה ומיכאל לפולין ושם נישאו.



אבי ואחיו מיכאל בתקופת המלחמה

אני חוזרת לסיפורם של הורי ובני משפחתם. כיצד עברו את מאורעות המלחמה?

עם פלישת הגרמנים לעיר, ב-22 ביוני 1941, החליטו קבוצות של צעירים יהודים לברוח מזרחה לכיוון ברית המועצות. דרך ההימלטות מן העיר התאפשרה הודות להיותה מחוברת לרשת מסילות הברזל. מרבית הנמלטים היו אנשים צעירים, בעלי כושר גופני טוב, יכולת ניידות וקשר למנגנון הסובייטי.

גם אימי ואבי, כל אחד בנפרד (הם עדיין לא הכירו זה את זה), נעים מזרחה למעמקי ברית המועצות.

אבי מגויס כחיל לצבא הסובייטי ואילו אימי בורחת בחסות הקומסומוול. בתחילה נאמר לה שהברחה תהיה לתקופה קצרה של 4-5 ימים בלבד, ועל כן עזבה את הבית בחופזה, בידה מזוודה קטנה ובה בגדי קיץ בלבד. היא עמדה בתחנת הרכבת, וכשזו הגיעה, נבלעה בהמוני הצעירים שעלו לרכבות הגדושות אדם, נוסעות כולן בכיוון אחד - מזרחה. אחיה התאום

של אימי, שאול, התגייס כטנקיסט לצבא הרוסי, ולימים נספה במלחמה. שני אחיה הבוגרים, אברהם-אבא, שהיה ראש המפלגה הקומוניסטית בעיר, ושלמה - עזבו אף הם את דרוהוביץ' ופניהם מזרחה אל מעמקי ברית המועצות. רק ההורים, רבקה וגדליה, ושתי האחיות: הבכורה תמה, נשואה ולה ילדה קטנה, וחיה-אלטע, ששהתה באותו זמן בלבוב והעדיפה להישאר עם בת דודתה ההרה פרימיצ'ה ולחזור מאוחר יותר לדרוהוביץ' - אלה נותרו מאחור בדרוהוביץ' ובסופו של דבר, נספו בשואה. איננו יודעים בדיוק מה עלה בגורלם. לאחר המלחמה סופר לאימי שמתו מרעב בגטו.

ומה קרה עם אבי?

מאחר ומיד עם הפלישה הגרמנית לברית המועצות חויבו כל הגברים ילידי 1905-1922 בגיוס לצבא הרוסי, גם אבי גויס, והועבר לעיר קייב. הוא היה אז כבן 32, נשוי לפרידה בוקסר ואב לילדה.

בספטמבר 1939 נשלף אבי מחייו הרגועים והתייצב מול אימי המלחמה. בתחילה אין הוא מבין את השינויים הדרמטיים המתחוללים סביבו ונשאר נחוש ברצונו להילחם ולהיות שותף בהשמדת הפולש הנאצי. לאחר שעבר תלאות רבות, עליהן יספר בעדותו בהמשך, הצליח להתגייס, בזהות שאולה, לדיביזיה של קושצ'וסקו שהשתייכה לצבא הפולני.

הוא וחבריו התגייסו לדיביזיה זאת כיוון שרצו להילחם בנאצים, לשחרר את פולין, להדביר את הצבא הגרמני, ולשוב הביתה אל יקיריהם - ולא חשוב היה להם תחת איזה דגל פוליטי ילחמו.

על פי עדותו של חבר, נאלץ אבי לחבור לאנטישמים ששירתו עימו בגדוד, לשתות ולהתנהג כמותם על מנת שלא יזהו את היותו יהודי. באותו גדוד שירתו רופאים בני עירו, שהכירו אותו ואת משפחתו היטב, אך מעולם לא הסגירו את סודו.

לא ידוע לי מה עלה בגורלה של משפחתו הצעירה. ככל הנראה גם אחיו מיכאל היה נשוי והשאיר אחריו משפחה. שניהם מעולם לא דיברו על כך ולא הזכירו את שמותיהן של הנשים והבנות.

ב-22 ביוני 1941 החל "מבצע ברברוסה": פלישת הצבא הגרמני לברית המועצות. הגרמנים נכנסו בעוצמה צבאית אדירה, במגמה להכריע את המלחמה עד החורף. המערך הסובייטי כמעט והתמוטט.

בדצמבר 1941 עמדו החיילים הגרמנים במרחק של קילומטרים ספורים בלבד ממוסקבה.

אבי לא הבין למה הצבא הפולני המהולל בורח בפאניקה בפני העוצמה הגרמנית, ומדוע אינו מקים קו הגנה על נהר הויסלה, או מאוחר יותר על נהר הבוג.

בין השאר, עלתה שאלת גורלם של מאות אלפי הפולנים שנמצאו באותה עת על אדמת ברית המועצות. ביניהם היו גם אבי, אחיו מיכאל, וכן שלמה ואבא, אחיה של אימי, בני דודיה בני שכטר (שונה) וארתור טמבר - כולם

הצליחו להימלט מדרוהוביץ' ושהו בברית המועצות.

כשהקצינים הפולנים נוטשים בלילות את שדה המערכה ומשאירים את החיילים ללא פיקוד, אבי עדיין חושב שצריך להילחם עד הסוף, מתוך אמונה שמוסריותו של האדם ונאמנותו לעקרונותיו תגבר. גם עם בוא המפלה והכאוס, הוא לא נשבר ומקבל בהתלהבות את הרעיון של גיוס, משה בוקסר, שיש להקים בהרי הקרפטים יחידת פרטיזנים ולהמשיך להילחם.

בהמשך שירותו בצבא הפולני, הגיע אבי לדרגת מאיור (רב סרן) והיה ידוע ביכולתו הייחודית להשיג מצרכי מזון ושאר מצרכים חיוניים עבור חיילי הגדוד. הוא היה אהוב מאוד על חבריו היהודים בגדוד, שהפכו לאחר המלחמה למשפחתו האלטרנטיבית.

חברות עמוקה זו, שנוצרה ביניהם, נשמרה וטופחה במשך שנים רבות: ביקורים הדדיים, ארוחות משותפות בחגים ובימי חול ועוד.

זו הייתה דרך אופיינית לניצולי השואה להתגבר על החסר הגדול במשפחה קרובה - הם הפכו את ידידיהם הקרובים למשפחתם המורחבת, ובנאמנות רבה חלקו שמחות ועצב. ביניהם היה גם אברהם וינקלר (קרן). וינקלר הגיע ארצה עם שני ילדיו הקטנים בשנת 1949 ושהה במשך שישה שבועות בבית הורי עד שמצא סידור חלופי. אני זוכרת שהביא איתו את הרדיו הראשון לשכונה וזו הייתה אטרקציה אמיתית - מדי יום היו כל השכנים מתקבצים מתחת לחלון הבית כדי להאזין לחדשות.

קורותיה של אימי בברית המועצות

אימי, כבת 24 באותה עת, מדריכה פעילה בתנועת הקומסומוול, קיבלה הוראה לנוע מזרחה לזמן קצר, עד שהמצב בדרוהוביץ' יתייצב. היא ארזה מזוודה קטנה - מתוך מחשבה שתוך כמה ימים תשוב - עלתה על רכבת לכיוון סטלינגרד, ויצאה לדרכה מזרחה. בהמשך, מצאה עצמה במסע ארוך ומפרך שנמשך ימים ולילות רבים. הפרידה החפוזה מהוריה הפכה לפרידה סופית, והיא מעולם לא ראתה אותם עוד...

לאחר שהגיעה לברית המועצות, בנסיבות שודאי



אימי עם חברה ברוסיה, 1942

לא התכוונה אליהן, עבדה אימי בפרך, במסגרת מה שנקרא אז "המאמץ המלחמתי", במפעל לייצור נשק בסטלינגרד. איתה היו גם כמה מבני עירה, חברים בתנועת הקומסומוול, שברחו לרוסיה עם כניסת הגרמנים. אלה היו עבודה ימים קשים. היא סבלה מהקור העז של החורף הרוסי, מחרפת רעב, ויש לשער שגם מהפרידה הנמהרת מיקיריה. בהמשך, עם התקרבות הגרמנים לסטלינגרד, ברחו אימי מזרחה לעיר אילי שבקזחסטן, שם עברה קורס מקוצר להוראה, ובאישור הרוסים התקבלה לעבודה כמורה בבית ספר פולני.

בבית הספר בו עבדה, הייתה גם פנימיה לילדים. עבודה הייתה זו הזדמנות מצוינת להיכרות עם האינטליגנציה הפולנית. המורים באו מקראקוב וביניהם פגשה את זלמה, המורה לגרמנית, שלימים עלתה ארצה ולימדה במכון גיתה. הידידות ביניהן נמשכה שנים רבות. כן הכירה את רוזה, המורה לבלט, שלימים חיה בשכונת נווה שאנן בחיפה. בעת עבודתה בפנימייה הרבתה לשיר, לרקוד ולשחק והייתה פעילה מאוד מבחינה חברתית ותרבותית. תלמידה של אימי אהבה מאוד ולאחר שעלו ארצה

היו באים לבקרה.

אימי הייתה אישה אמיצה מאוד. יום אחד, נשלחה עם זלמה לעיר אילי להביא כדי חלב לילדים. בדרכה תקפו אותה שני שודדים שרצו לקחת ממנה את כדי החלב, אך היא הצליחה להיאבק בהם, לגרשם ולהביא את החלב לילדים.

כדי להוסיף לפרנסתה, הייתה סורגת, במהירות רבה, סוודרים, כובעים וגרביים, ומוכרת אותם לרוסים. גם בהיותה בארץ המשיכה לסרוג במיומנות רבה. ובכל הזדמנות מימשה גם את אהבתה לריקוד.

סיפורה של אימי לבתי ורד על תקופה זו בחייה:

"...כשפרצה מלחמת העולם השנייה נאלצנו לברוח. אף על פי שנאמר לנו שהגרמנים לא ייכנסו לעירנו, הם הגיעו כבר למחרת היום וכבשו את העיר. ברחנו. הדרך היתה קשה מאוד וארוכה. הגענו לסטלינגרד ועבדנו שם במפעל לייצור נשק.

הגרמנים הלכו והתקרבו לעיר והיה עלינו שוב לברוח. הפעם נדדנו, בדרך לא דרך, ברכבות ובדרכים, לכיוון קזאחסטאן. בריחתנו נמשכה יותר



אימי בחברת צוות המורים בביה"ס הפולני, 1943 (לימינה זלמה, חברתה הטובה)



כותב אבא קובנר:

...“כל עוד לא מאוחר, עלינו להגיע להכרה שהשואה אינה האובססיה של שארית הפליטה, וההתייחדות עם ששת מיליוני הקורבנות ולקח התקופה הם לא עניינם של אלה בלבד שחזו את הנוראות מבשרם, אלא, חלק מהזיכרון הקיבוצי הארוך של עם ישראל ומקומה של השואה בתופעה ההיסטורית של כל יהודי באשר הוא”.



משישה שבועות. לא ידענו מה קרה עם המשפחה. נאמר לנו שהגרמנים רצחו את כולם. התחלתי לעבוד שם בבית ספר פולני. התנאים הפעם היו טובים יותר. נשלחתי לכל מיני קורסים. הצוות היה טוב. היו לי כמה חברים טובים ובמיוחד הייתה לי חברה טובה בשם זלמה. כשהמלחמה הסתיימה, במאי 1945, חזרנו לפולין.”

כך עברו על אימי ימי המלחמה. יחסית למה שהתרחש בעירה, דרוהוביץ, היו ימיה רגועים, בסביבה תומכת והמזון היה מצוי במידה סבירה.

ומה קרה עם משפחותיהם של אבי ואמי שנותרו בדרוהוביץ, ובהם הורי אבי (סבתי מאשה וסבי דון), בתם אסתר ושני ילדיה, וכן כל בני משפחתה של אימי: סבתא רבקה, סבא גדליה, תמה האחות הבכורה, בעלה ובתה, האחות חיה-אלטע ובת דודתה פרימצ'ה והתינוק שנולד לה בעת המלחמה?

בשנת 1942, כאשר מוקם הגטו, מוכנסים אליו כ-10,000 יהודים, ביניהם גם מרבית בני משפחתי מצד אבי ומצד אימי.

על פי עדויות שהגיעו לידי לאחר המלחמה, סבא גדליה וסבתא רבקה גוועו ברעב בגטו. כל השאר נשלחו, כפי הנראה, למחנה ההשמדה בלז'ץ בתקופה שבין אוקטובר 1942 ועד מאי 1943, יחד עם כל שאר היהודים שנותרו בגטו. כולם הושמדו. אין בידינו פרטים מדויקים על סופם.

מצד משפחתו של אבי נרצחו שם: אשתו פרידה לבית בוקסר ובתם הקטנה, סבא דון וסבתא מרוסיה (מאשה), אחותו אסתר ושני ילדיה: פייגה ואברהם. ידוע לנו מעדותו של איש יודנראט מדרוהוביץ שפרימצ'ה (אימו של שונה) הצליחה לשרוד עד לאקציה האחרונה.

על מחנה ההשמדה בלז'ץ נודע לי בעקבות לימודי בנושא השואה; המחנה הוקם ב"מבצע ריינהראד" בשנת 1942 במסגרת "הפתרון הסופי" יחד עם מחנות סוביבור וטרבלינקה.

